

Наслов оригинала:

Allport, G. W.: *Becoming: Basic Considerations For a Psychology of Personality*, New Haven, Yale University Press

© 1955 by Yale University Press.

На основу предавања одржаних на Универзитету у Јејлу, под покровитељством Тери фондације.

Први пут ова књига објављена је на српском језику 1997. године у издању куће
МОНД; превод Љиљана Миочиновић

Књига 2

Едиција Око доноси књиге које расветљавају човекову душу, судбину и историју.

Гордон В. Олпорт

НАСТАЈАЊЕ

Основна разматрања за психологију личности

Превела с енглеског Љиљана Миочиновић

Магелан Прес
Београд 2013.

Пийириму А. Сорокину

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9
1. ЗА И ПРОТИВ ПСИХОЛОГИЈЕ	13
2. ПОКОВСКА ТРАДИЦИЈА	18
3. ПАЈБНИЦОВСКА ТРАДИЦИЈА	22
4. ЦИЉ ПСИХОЛОГИЈЕ	26
5. ДИПЛЕМА ЈЕДИНСТВЕНОСТИ	28
6. ДИСПОЗИЦИЈА	32
7. НЕСОЦИЈАЛНИ ПОЧЕЦИ	36
8. ВАЖНОСТ РАНЕ АФИЦИЈАЦИЈЕ	39
9. ТРИБАЛИЗАМ И ИНДИВИДУАЦИЈА	42
10. ДА ЛИ ЈЕ ПОЈАМ ЈА НУЖАН?	44
11. ОСОБЕНО (PROPRIMUM)	49
12. СПАЈАЊЕ ОСОБЕНИХ ФУНКЦИЈА	61
13. КРИТИКА	63
14. СЛУЧАЈНО, ОПОРТУНИСТИЧКО И ОРИЈЕНТИСАНО НАСТАЈАЊЕ ..	67
15. МОТИВАЦИЈА И НАПЕТОСТ	70
16. САВЕСТ	73
17. СХЕМЕ ВРЕДНОСТИ	78
18. СТРЕПЊА И КУЛТУРА	81
19. СПОБОДА	85
20. СТРУКТУРА ЛИЧНОСТИ	90
21. РЕЛИГИЈСКИ СЕНТИМЕНТ	94
22. ЕПИЛОГ : ПСИХОЛОГИЈА И ДЕМОКРАТИЈА	99

ПРЕДГОВОР

Задатак предавача Тери фондације јесте да једноставно прикаже и протумачи своју дисциплину и да је доведе у везу са добробити људи и религијом у широком смислу. Када је реч о психологији, задатак је посебно тежак, зато што не постоји само једна психолошка дисциплина. За разлику од математике, физике или биологије, психологија није јединствена наука, већ је збирка чињеница и схватања чија важност за добробит људи и религију зависи од тога која смо схватања и чињенице изабрали да размотримо. Па ипак, упркос свој дифузности, психолошки начин мишљења је посебан и у данашње време запањујуће популаран.

Свако ново поједностављење у психологији обично се поздравља као тријумф анализе. У новије време, целокупан душевни живот или његов велики део „објашњаван” је деловањем рефлексног лука, условљавањем, поткрепљењем или као спајање осета, представа и осећања помоћу асоцијација; или као динамичка међуигра ида, ега и суперега; или се за објашњење нудила нека друга допаљива, али веома упрошћена формула. Иако наука несумњиво има задатак да унесе ред у чињенице, а да притом непотребно не умножава појмове, претерано поједностављење, ипак, доводи до неповерења у науку, а када је реч о психологији, може једино да доведе до карикирања људске природе.

Полазећи од овог убеђења, овај оглед се залаже за појмовну отвореност духа и за разумни еклектицизам. Он, такође, настоји да постави темеље неопходне за развој адекватне психологије личности.

Захвалан сам Тери фондацији што ми је омогућила да изнесем своје погледе на Универзитету у Јејлу, марта 1954. године. Моја супруга Ада Олпорт и мој пријатељ Питер А. Бертоци, професор

филозофије на Бостонском универзитету, упутили су ми драгоцене критике. Ово предавање се на више места дотицало веома важних филозофских питања. Иако није могао мирне савести да се сложи са начином на који сам расправљао о овим спорним питањима, професор Бертоци ми је пружио изузетно конструктивну помоћ. Дубоку захвалност дугујем и госпођи Елеонори Д. Спраг која је на много начина помогла у припреми ове књиге.

Мој пријатељ и колега Питрим А. Сорокин, годинама се храбро борио да прошири видике модерне друштвене науке. Посвећујући му ове странице, надам се да ћу моћи да изразим део дивљења које осећам према његовој учености и моралној храбрости.

Гордон В. Олпорт

Онај који покуша да опише дух времена у којем живимо не може да пренебрегне важност психолошке науке у данашњој култури. Њен утицај на облике мишљења западног човека постепено све више преовладава.

Без обзира на то да ли одобравамо ову тенденцију или не, доказе за њу налазимо свуда. Обичан човек говори фрејдовским језиком и чита књиге и часописе из популарне психологије чији се број стално повећава. Ако му приходи то дозвољавају, може да има свог приватног психијатра; а ако не, може да буде пацијент неке клинике за душевно здравље, неког саветовалишта или социјално-психијатријске установе. Прерушена у модерно рухо „Људских односа” или „групне динамике”, психологија продире у индустрију, организацију заједнице па се чак јавља и у области међународних односа. Њен утицај уочава се и у васпитној пракси када се наставници и школски административни службеници служе изразима Дјуиа, Торндајка, Роџерса или психоанализе. Мас-медији, па чак и уметност, биографије, романи, драме и књижевна критика позајмљују теме и технике из психологије. Граничне дисциплине – нарочито антропологија, социологија и политичке науке – често траже своје узрочне законе у „основној” науци о људској природи. Чак и филозофија, мајка свих дисциплина и теологија, „краљица науке”, у извесној мери прерађују своје принципе како би их ускладили са психолошким обрасцем времена.

У нашим школама и колеџима, захтеви за психолошким образовањем већи су него икад до сада. У Америци, током 1951 – 1952. године, у области хуманистичких и друштвених наука одбрањено је 2328 докторских теза. Од 16 заступљених области, психологија је била далеко најпопуларнија, са 450 теза, односно, 23% од укупног броја. Историја, област друга по популарности, значајно је заостајала, са 317 теза или 17% од укупног броја. За њом су следиле енглески са 12% и економија са 10%. Филозофија је имала само 4% од укупног броја.¹ Према томе, међу дисциплинама које се баве природом човека, психологија је, било да је то добро или лоше, у моди.

1) Federal Security Agency, Office of Education, *Circular No. 360*, „Earned Degrees Conferred by Higher Educational Institutions”, 1951 – 52.

1.

ЗА И ПРОТИВ ПСИХОЛОГИЈЕ

Многи критичари са неповерењем гледају на ову тенденцију. За неке од њих, психологија, попут необразованог скоројевића, осуђена је на то да понавља оно што су књижевност и филозофија одувек говориле, само што то казује на мање уметнички и мање дубок начин. Једном приликом, лорд Дансани приметио је да психолози, слично путарима, иду у дубину два инча, а да песници, слично рударима, иду миљу у дубину. Хуманисти, чак и када признају њен утицај, јадикују због онога што називају арогантном површношћу и империјалистичким карактером модерне „науке о понашању”. Одређеније, они куде механицистичку претпоставку и слабашне експерименталне методе на којима почива велики део модерне психологије. Пошто је испитао данашњу науку о човеку, критичар Џозеф Вуд Крач жали се да смо били „заведени чињеницом да су методи којима се користимо за проучавање човека углавном методи који су првобитно направљени за проучавање машина или за проучавање пацова и који, стога, могу да открију и мере само оне карактеристике које су заједничке за све њих”.² Крач се залаже за хамлетовски увид, а против павловљевског.

Сродне друштвене науке су исто толико ужаснуте. Чини се да се историчари посебно осећају угрожени надобудним такмацем који тврди да прецизније тумачи људе и догађаје. Истовремено, немали број историчара користи се психолошким ознакама и методама. Социолози и антрополози, ако се нису потпуно предали, као што је то случај с неким, бацају дрвље и камење на свођење своје науке

2) J. W. Krutch, *The Measure of Man*, New York, Bobbs-Merrill, 1954, 32.

на психологизам. Пре извесног броја година, Америчко удружење политичких наука именовало је посебан комитет који је требало да процени вредност психологије за политичке науке. Пресуда, иако не сасвим непријатељска, била је пуна опреза. Закључено је да би политичке науке требало пажљиво да размотре доприносе нове науке *con amore ma non troppo*.³

Овим и другим критичарима, ватрене присталице психологије спремно одговарају. Склоност према науци, кажу они, водила је човечанство кроз сукцесивне стадијуме, од ратарства каменог доба до модерног доба електронике и нуклеарне фисије. Зашто нас иста склоност ума, примењена на човекову природу, не би извела из каменог доба људских односа у чију смо мрежу још увек уплетени. Одушевљеније присталице могу да додају: Ми већ довољно знамо о људској природи да је можемо много побољшати у току једне генерације, и довољно да можемо смањити напетости међу јединкама, групама или народима, само када би наше знање примењивали они који су у позицији да се њиме користе.

Тачно је, као што већина ватрених присталица спремно признаје, да психологија није нормативна дисциплина. До сада су само књижевност, уметност, филозофија и религија дале наговештај о томе какво би зрело људско друштво требало да буде. А ипак, тврде они, овим моделима мора да недостају неке појединости, иначе човечанство не би било тако дубоко заглибљено у стрепње и осујећења. Да би ови модели и вјерују били делотворни у доба атомске енергије и опасности од тоталитаризма, можда их треба исказати на савремен начин или их бар динамички примењивати. У психологију се полажу највеће наде да ће разјаснити људске циљеве и открити средства како да се они достигну.

Расправа се може наставити и може се навести много разлога за и против психолошке револуције која се, било да је одобравамо или не, сада дешава. Али нећемо имати никакве користи од тога ако и

3) С. Е. Merriam, The Significance of Psychology for the Study of Politics, *American Political Science Review*, 18 (1924), 469.

даље наставимо да проблем овако грубо приказујемо. Погрешно је осуђивати или прихватати психологију као целину; јер психологија није јединствена ствар. За разлику од математике, физике или биологије, она није кумулативна наука, већ пре збирка чињеница, претпоставки и теорија, чија важност за добробит људи зависи од тога које смо посебне теорије, претпоставке и чињенице изабрали да критички испитамо. Критичар, уколико не жели да буде обично закерало, требало би да нам каже коју врсту психологије осуђује, а присталица, коју врсту одобрава.

Често изгледа да се психолози, изузев што су одани својој професији, у мало чему другом се слажу. Можда се, широко узев, за њих може рећи да су обавезни да се користе научном методом, мада се споре око легитимних крајњих граница овог метода. Мање слагање постоји када је реч о томе шта је прави предмет проучавања. Неке дефиниције психологије стављају нагласак на доживљај, неке на понашање, неке друге на психолошке односе, неке на свесне менталне процесе, неке на несвесно, друге на људску природу, а немали број на свеукупност човековог психичког постојања.

Пошто нас у овом огледу пре свега занимају израстање и развој личности, ми ћемо углавном разматрати оне психолошке доктрине које побољшавају наше разумевање особе, мада ћемо повремено критиковати доктрине која га ометају. Проблем индивидуалности и израстања не може потпуно адекватно да објасни свака грана модерне психологије – у ствари, ни једна једина не може то да учини. А ипак, психологији – и само психологији – додељен је задатак да објасни организацију и израстање појединачне особе са свим њеним простирањима надоле, нагоре, унутра, напоље. Ако данашња психологија није у потпуности дорасла задатку, онда би требало да усавршавамо науку све док она то не буде.

Друге науке баве се различитим стварима. На пример, за разлику од психологије, социологија посматра човека као део његове породице, његове групе, народа; антрополог га посматра као део културе. Теолози усредсређују пажњу на духовне стране и доводе их у везу са претпостављеном божанском схемом. На

сличан начин, политичке науке, економија и друге такозване „науке о понашању” одсецају један аспект личног владања из интегралне повезаности личности и доводе га у везу са неким спољашњим референтним оквиром. Они нам дају слику политичког човека у односу према политичком систему, или економског човека у односу према економском систему, али не и целог човека у односу према сопственом индивидуалном систему. Биолог, физиолог, биохемичар узмичу још више и намерно избегавају појаве као што су целокупна организација и свест, и тако своде особу на нешто мање од целокупног система за проучавање. Једино је психологу припао проблем целокупне физичке организације. У начелу, он не може бити задовољан сегментима особе доведеним у везу са спољашњим светом. Он мора да разматра систем као целину и да покаже како су делови система повезани један са другим.

Али начини на које он посматра систем као целину забрињавајуће су различити. Да ли се системом влада споља или изнутра? Да ли је он само реактиван или је активан, механички детерминисан или је у извесној мери спонтан? (Психолози се управо по овом питању највише разилазе.) Неке данашње теорије личности су аристотелијанске по томе што прихватају ентелехију; неке – чији број тренутно све више расте – попут Декарта, траже одговор у феноменологији когниције. Многи (међу њима и фројдовци), присталице су Шопенхауера по томе што признају примат слепо дејствујуће воље. Друга група, неотомисти, виде особу као биће тежњи и разума које се приближава идеалу савршенства или са удаљује од њега, зависно од начина како се користи својом слободом.⁴ Психолози су наклоњени једној или другој филозофској претпоставци о природи човека, а да често тога нису потпуно свесни.

Ми овде нећемо покушати да опишемо све савремене школе мишљења и различите филозофске претпоставке на којима оне почивају. Међутим, за наше потребе корисно је имати на уму два

4) Cf. Magda, B. Arnold and Gasson, S. J., *The Human Person: An Approach to an Integral Theory of Personality*, New York, Ronald Press, 1954.

широка опречна приступа проблему човековог настајања. Изгледа да су готово све модерне психолошке теорије усмерene на једну од две стожерне замисли које ћу, излажући се опасности од извесних историјских поједностављивања, звати локовском, односно, лајбницовском традицијом. Али нећемо говорити о целокупној филозофији Лока или Лајбница, већ ћемо само супротставити њихове погледе када је у питању један аспект човекове душе – њена суштински пасивна природа (Лок) или њена активна природа (Лајбниц). Иста популарност, као што рекох, среће се и у данашњим теоријама израстања и промене личности.

2.

ПОКОВСКА ТРАДИЦИЈА

Џон Лок је, као што је познато, претпостављао да је душа јединке на рођењу *tabula rasa*. А сам интелект је пасивна ствар која стиче садржај и структуру једино утискивањем чулних доживљаја и укрштањем асоцијација, као што тесто за колаче поприма шаре модела који се у њега утискује. Лок је инсистирао на томе да у интелекту не може бити ничега што претходно није прошло кроз чула (*nihil est in intellectu quod non fuerit in sensu*).

Лајбниц је овој формули додао изазовну допуну – изузев самог интелекта (*ex ipse: nisi ipse intellectus*). За Лајбница, интелект је непрестано активан сам по себи, посвећен рационалном решавању проблема и склон да манипулише чулним подацима у складу са својом сопственом инхерентном природом. За Лока, организам реагује када је стимулисан; за Лајбница, он је самопокренут. Лок је био Енглец и можда је зато његов начин размишљања, који су разрадили Хјум и мноштво следбеника сличног мишљења, тако чврсто уткан у британску и америчку психологију, док је Лајбницово становиште, које је Кант разрадио, уопштено говорећи, преовладало у немачкој филозофији и у другим земљама на континенту.

Ми, наравно, не можемо очекивати да се целокупна историја психологије може под коначно распоредити на ове две основне дихотомије. У сваком датом систему мишљења могу се открити трагови оба историјска модела, и у извесном степену, оба су тачна и корисна. Па ипак, биће поучно да дамо кратак преглед становишта у савременој психологији која су претежно локовска и оних која су претежно лајбницовска.

Локовско гледиште, као што сам рекао, преовладавало је и још преовладава у англоамеричкој психологији. Његови представници налазе се у свим типовима асоцијационизма, укључујући енвайронментализам, бихевиоризам, психологију стимуланс-реакција (уобичајена скраћеница С-Р) и у другим психологијама усмереним на дражи, у психологији животиња и у генетичкој психологији, у позитивизму и операционализму, у математичким моделима – укратко, у већини онога што се данас негује у нашим лабораторијама као истински „научна” психологија. Ови покрети, ма колико се нама на први поглед чинили различитим, имају неке заједничке основне претпоставке са локовским емпиризмом.

Пре свега, они држе да оно што је спољашње и видљиво јесте основније од онога што није. Пошто је душа по природи *tabula rasa*, није важан сам организам, већ оно што из спољашњости делује на организам. Чак се и мотиви, који су исто толико главни и спонтани као и све друго у личности, сматрају „нагонима”, пуким променама у стању периферног ткива које су обично последица претеране или недовољне стимулације у телесним дупљама. Да би објаснили мотиве сложеније од нагона, кажу нам да понашање подстакнуто нагонима може, када је условљено, бити замењено понашањем подстакнутим знацима. „Узрок” остаје изван организма.

Иако је принцип условљавања открио Павлов у Русији, ревност са којом су га амерички психолози оберучке прихватили и развијали показује његову блиску сродност са преовлађујућом локовском традицијом. Учење се схвата као замењивање једне делотворне дражи другом, или једног одговора другим. У оба случаја, оно што се дешава између дражи и одговора (у ономе што би Лајбниц назвао интелектом) сматра се мало важним, односно, неважним. Чак и то што се у новије време невољно признаје да су можда потребне такозване „интервенишуће варијабле” да би се дао адекватнији опис понашања, представља углавном минимално одступање од С-Р модела. И ми примећујемо да доктрина о условљавању нуди физиолошки опис уместо „организације идеја”. Ова екстернализација такође помаже да се објасни његова популарност.

Даље, локовски емпиризам претпоставља да оно што је мало и молекулатно (Локове „просте идеје”) јесте основније од онога што је велико и моларно (Локове „сложене идеје”). У модерно доба, човекова личност се сматра за спој рефлекса или навика. За Хала, као и за Вотсона, то је хијерархијска навика. Вишим дOMETИМА хијерархије посвећује се мало пажње. Пажњу већине психолога који се баве учењем, растом и развојем, закупаља управо сама јединица навике.

Закупљеност молекуларним једницама доноси дубоко веровање у једнакост врста. Ово становиште говори да се свако основно својство људске природе може проучавати на нижим врстама, а да се ништа од суштинског значаја не изгуби. Пошто је човек животиња, зашто не узети простије животиње, пацове, на пример, као прототип сложеније животиње? Иако се понекад опрезно износи, претпоставка о једнакости данас је широко прихваћена у савременој психологији. Тако је професор Хал, један од наших највећих емпиричара, писао: „Људи имају додатне способности говора, симболичког понашања, са пратећим предностима виших менталних процеса. Треба тек тачно утврдити да ли то уводи било какве основне законе понашања”.⁵

Иако професор Хал на овај начин жели да буде отвореног духа, његово излагање јасно говори да он условно верује у једнакост врста.

Последња претпоставка која одликује локовски емпиризам гласи да је оно што долази раније у развоју битније од онога што долази касније. Важан је рани отисак на восак душе. Први се отисци, наравно, могу касније спојити или изукрштати, али првобитне просте идеје су увек елементи каснијег менталног живота. Овај тип генетицизма има снажан утицај на америчку психологију.⁶ У складу са доктрином *tabula rasa*, амерички генетицизам сматра да је важно учење за време детињства, фиксације за време детињства, условљавање за време детињства. Касније ћемо видети да ово гледиште ствара много

5) С. L. Hull, *A Behavior System*, New Haven, Yale University Press, 1952, 4.

6) Не говорим о генетицизму у смислу наслеђених или конституционалних предиспозиција, већ у смислу раног учења. Незгодно је то што „генетицизам” има ова два дивергентна значења.

потешкоћа теоријама израстања и промене личности.

Све ове локовске претпоставке блиске су модерном позитивизму. У складу са опредељењем за видљиве спољашње стране, позитивизам (операционализам) држи да средства која се примењују у експериментацији или мерењу треба да буду спецификована у дефиницијама сваког појма. Идеал у основи овог строгог захтева јесте да се психологија доведе у исти ред са физиком и математиком, како би се допринело обједињавању науке. Позитивизам чезне за тим да апстрактне појмове сведе на податке посматрања или на сам процес посматрања. Упркос невољном притиску да се вербални извештаји у извесним околностима могу допустити, реткост њиховог коришћења која је била последица примене операционалних критеријума обесхрабрује испитивање свести као чињенице и личности као сложене структуре, јер се у овим областима релативно мали број конкретних операција може извести, мали број се може поновити и мали број њих су јавне.

Управо овде лежи разлог зашто се тако велики број психолога не занима за егзистенцијално богатство људског живота. Недостају методи, кажу они. Или, тачније речено, постојећи методи не задовољавају строге захтеве које поставља модерни позитивизам. У жаркој жељи да се такмиче са признатим наукама, психолози су доведени у искушење да се лате само оних проблема и да се баве само оним организмима који врше прихватљиве операције. То је разлог зашто су психологија животиња и математичка психологија високо развијене. Позитивистички идеал је толико доминантан да је довео до тога да се друге области психологије не сматрају вредним поштовања. Посебно дубока одбојност гаји се према проблемима који су повезани са сложеним мотивима, интеграцијом на вишем нивоу, са свешћу, слободом, Јаством. Као што сам рекао, ова дубока одбојност може се великим делом објаснити релативним недостатком објективних метода проучавања. Али објашњење лежи такође у позитивистичком давању предности спољашњем над унутрашњим, елементима ума над склоповима, генетицизму и пасивном или реактивном организму над организмом који је спонтан и активан.

3.

ПАЈБНИЦОВСКА ТРАДИЦИЈА

Лајбницовска традиција, насупротив, тврди да особа није збир радњи нити пуко место радњи; особа је извор радњи. А сама делатност није схваћена као побуђеност која је последица подстрека изазваних унутрашњим или спољашњим дражењем. Она је сврховита. Да би се разумело шта је једна особа, неопходно је увек позивати се на то шта ће она можда бити у будућности, јер свако стање особе усмерено је у правцу будућних могућности. Аристотелова доктрина орексије и ентелехије антиципирала је дух Лајбница, као и доктрину интенција Светог Томе Аквинског. Спиноза је инсистирао на томе да је *conatus*, тежња ка самоочувању и самопотврђивању, тајна свеколиког настајања. У новија времена, Франц Brentano је говорио да је у сваком тренутку времена људска душа и активна и усмерена, непрекидно обузета расуђивањем, упоређивањем, схватањем, љубављу, чежњом, избегавањем. За њега, активни прилог представља најбољи модел душе. За Џона Дјуиа, то је глагол који је исто толико обележје активног интелекта.

Да бисмо схватили ову традицију у њеном садашњем облику, од помоћи ће нам бити осврт на савремену когнитивну психологију, а потом на теорију мотивације. Кантово схватање о инхерентним категоријама, облицима мишљења супротно је Локовој *tabuli rasi*. Да би објаснили менталну организацију, Хербарт, Brentano и Вунт (са својом теоријом стваралачке аперцептивне синтезе) нису се задржали на механизмима асоцијација. Активан интелект био је сачуван (примећујемо да је још увек на континенту) у Вирцбуршкој школи ставова, сетова и тенденција. Фон Ернфелсово инсистирање

на томе да когнитивна структура задржава квалитет облика чак и када ниједан елемент није сачуван (као у транспозицији мелодија) довело је до гешталтистичког покрета, чији је скоро целокупан рад посвећен динамичким принципима когниције. Појмови *зайворености*, *саморасподеле*, *иреинанције*, *увида* усмеравају пажњу на инхерентну активност интелекта који уобличава, сређује, тумачи чулне податке, на начин недопустив у елементаристичким теоријама изведеним из учења Лока и Хјума.

Иако је гешталт психологија најутицајнија верзија активног интелекта која је доспела до Америке, одиста је занимљиво шта јој се десило током процеса прилагођавања на англосаксонски емпиризам. Американци који су однедавно приграли такозвану „когнитивну теорију” ретко када иду тако далеко да прихватају све гешталтистичке појмове; у већини случајева, они су се мало користили динамичком саморасполом, прегнанцијом или увидом. Они дају предност минимуму такве аутохтоне активности у интелекту (или мозгу). Уместо намери, они дају предност пасивнијем појму очекивања. Уместо планирању, предвиђању или сврси, амерички когнитивни теоретичари дају предност статичној замисли о когнитивним мапама или сетовима. Али, амерички позитивисти који се држе традиције реактивности типа драж-одговор и асоцијационизма жестоко оспоравају чак и ове разблажене верзије активног интелекта. Позитивизам (укључујући не само бихевиоризам и операционализам, већ и асоцијационизам) можемо посматрати као десно крило савремене америчке психологије, а такозвану когнитивну теорију као лево крило. Али, когнитивна психологија каква се данас среће у Америци није отишла много улево. Она је и даље локовска у поређењу са истински активним интелектом неразлучиво повезаним са личним Ја, како су га замислили Лајбниц и његови следбеници.

Укратко, садашња ситуација у когнитивној психологији може се описати помоћу четири тврдње: **1.** Изворна феноменологија која претпоставља активног мислиоца и основни процес повезивања таквог мислиоца са његовим сопственим стањима свести –

заступљена у разним степенима код Брентана, Хусерла, Шелера и других – довела је до процвата школе епистемологије, али због своје суштинске субјективности није директно утицала на америчку психологију. **2.** Гешталт школа, иако је посредно под утицајем ове филозофске феноменологије, утемељена је на експерименталној традицији и довела је, посебно у Европи, до стварања великог броја појмова који подразумевају активан интелект (на пример, динамичка саморасподела, припадност, увид, затвореност). За разлику од изворне феноменологије, гешталт психологија не ставља првенствено нагласак на однос субјект-објект, већ на разне динамичке процесе, које разматра сваки сам за себе. **3.** Појмови гешталт психологије, бар када је реч о наглашавању самоделатности (аутохтоном процесу) у приличној мери су ишчезли из америчке когнитивне психологије и замењени су мање динамичким појмовима као што су хипотезе, очекивања, когнитивне мапе. **4.** Многи амерички позитивисти и асоцијационисти одбацују све такве замисли, чак и разблажену америчку когнитивну теорију, и сматрају да је појмовни оквир теорије драж-одговор довољан, и да је хипотеза о „празном организму” боља од претпоставке о организму опремљеном самоделатним интелектом.

Али ниједна теорија когниције, ма колико била динамичка, не би могла да пружи потребну основу за потпуну психологију личности. Потребна нам је такође доктрина мотивације која би објаснила унапређивање, спутавање, изабирање и оживотворивање наших когнитивних и понашајних система. Иако ниједан модеран психолог не би посумњао у ову чињеницу, схватања о мотивацији, баш као и схватања о когницији, веома се много разликују. Већ смо учили да се теорије нагона и условљавања, које су толико популарне у данашњим америчким лабораторијама, руководе строгом штедљивошћу.

Насупрот њима, има оних који више у складу са традицијом Лајбницових самоделатних монада посматрају мотивацију на потпуно различит начин. Неки верују да су инстинкти – шире схваћени од нагона – најважнији за целокупно мишљење, целокупно

прилагођавање, целокупно живљење. Неки поборници инстинката, као Фројд, нису прецизни када је у питању њихова таксономија; неки, попут Мек Дугала, изузетно су одређени. Па ипак, свака теорија о мноштву инстинката обично заузима место на пола пута између полова активност и реактивност. Тачно је да је нагонски квалитет инстинката самосталан у организму (не зависи од дражи која га изазива, као што позитивисти верују), али, ипак, инстинкти су многоструке „силе” којима је јединка изложена. Њихове енергије се гурају, вуку, злостављају. Она сама нема енергију или сврху сем ако их сами инстинкти не обезбеђују.

Осим теорија о мноштву инстинката, налазимо неке модерне писце чије су главне замисли сличне Спинозиној доктрини конатуса. У вези са овим, мислимо на Голдштајново наглашавање самоостварења, на дела Анцала, Кантрила, Лекија, Риверса, Сајнота и других којима је заједничко то да постављају један основни мотив у животу – одржавање, остварење и повећање капацитета организма који тај мотив доживљава.⁷ Овим током размишљања долазимо до пола који је супротан Локовој слици душе као пасивном складишту које стиче шаре из спољашњости и Хјумовој замисли о Ја као о хрпи сензација.

7) K. Goldstein, *Human Nature in the Light of Psychopathology*, Cambridge, Harvard University Press, 1940; A. Angyal, *Foundations for a Science of Personality*, New York, Commonwealth Foundation, 1941; H. Cantril, *The "Why" of Man's Experience*, New York, Macmilan, 1950; P. Lecky, *Self-Consistency: A Theory of Personality*, New York, Island Press, 1945; W. J. Revers, *Charakterprägung und Gewissenbildung*, Nürnberg, Sebaldus Verlag, 1951; E. W. Sinnott, "The Biology of Purpose", *American Journal of Orthopsychiatry*, 22 (1925), 457-458.